

թէ ազատութիւնը՝ հաւասար պիտի ըլլայ իր տառապանքներուն » (բռնե հաւանութիւններ)։

Ես կը հաւատամ որ իտալական խորհրդարանը ի գործ դնէ իր ամենէն աւելի մարդասէր, ազատ, պետական անձեռն մէկուն հիմնալի այս խօսքերը որ միշտ իր ֆրանսական արտին մէջ զգացած է բովանդակ տառապեալ մարդկութեան իրաւունքներուն բաբախումը (ծափահարոյթներ)։

Մեծապատիւ պաշտօնակիցներ, ինչպիսիք նոր փառք, և ինչպիսիք մեծագոյն փառք, եթէ մեր ամենամեծնհաս Նախարարները, խորհրդարանին Նախագահը և Արտաքին գործոց Նախարարը դառնալով խաղաղութեան բանագնացութիւններէն և բերելով մեզի գուարթ աւետիսը որ իտալիան ապահովուած է իր արդար սահմաններուն մէջ, և մեր ժողովուրդները վերստին պարգևուած են ազգին զրկախառնութեան՝ որ իրեն կը սպասէ, աւետիին նաև բովանդակ Հայաստանի կատարեալ ազատութիւնը, այնպէս որ մարտիրոսութեան իր այս պատկը փառքի պսակի, և երկար դարերէ ի վեր սպասուած խաղաղութեան ձիթենայ փոխուէր։ (բռնե և ընդհանուր ծափահարոյթներ — հաւանութեան ցոյցեր — թազմարիւ Երեսփոխաններ կը շնորհաւորեն բանխօսը)։

Վսեմափայլ Նախարարներու Փ. Մեայի և Լ. Լուց-ցազդի յօդուածները պատրաստուած լինելով Վենետիկի մէջ ի նպատակ Հայկական դատին նուիրուելիք Բանխօսութեան, Բազմ. Խմբագրութիւնը ուզեց առիթն օգտուիլ, համարելով հաճոյք պատճառել իւր յարգելի բաժնւորներուն որոնք զուգէ կարգացած չեն ասոնց բնագիւղները։

Գ Ր Ա Ն Օ Ս Ա Կ Ա Ն

FR. MACLER. — La version arménienne et l'histoire des sept sages de Rome. Paris, 1919.

Հայկական փոքրիկ գրադարանն, ներկայ տարւոյս սկիզբն ճոխացաւ նոր հրատարակութեանը մէջ, զոր երկարութիւն է փրկէ. Մակլէր, Թարգմանելով հայերէնէ ի գաղղիական լեզու « Պատմութիւն եօթն իմաստնոց Հռոմի » արեւելեան առասպելապատում և խրատական ծանօթ Զրոյցներու շարքի մէջ։ Հնորհակալ է Հայ ազգն յարգելի գիտականին որ անխնոջ շնորհով նուիրած է իւր գրիչն Հայն և հայու գրականութիւնն ծանօթացնելու արևմտեայց, Դոյն իսկ փոքր երկասիրութեանս նկատմամբ առիթ կ'առնու գովելու Հայու բնատուր հակումն առ գեղարուեստական ստեղծագործութիւնս, զորս մեծ փութով իւրացնելով կ'աւանդէ իւր « Դոյն » արեւելեան իւր ցոյցին և հայրենիքին։ Հեղինակիս խօսքերէն իսկ հասկնալի է որ գործն թերի մնացած է աղբիւրներու քննութեան, համարութեան և դասաւորութեան պատճառաւ, և յոյս կը յայտնէ լաւագոյն ժամանակի սպասել գեղեցիկ գիտաւորութիւն կատարելու համար. մաղթենք քաջողութիւն և յաջողութիւն։ Վիկտոր Դովէն որ գրած է զգրքիս ներածութիւնը շատ դիւրութեամբ ստուգած է որ մեր Թարգմանութիւնն եղած է լատին բարբառէն, վասն զի և նոյն ինքն հայ Թարգմանիչն կ'ըսէ « այս գեղեցիկ գիրքն Թարգմանեցի ի լատինական գրոց »։ Ինչպէս յարգելի քննադատն կ'ապացուցանէ՝ հայ Թարգմանիչն շատ հաւատարիմ մնացեր է իւր բնագրին, անպաճոյհ, պարզամիտ և երբեմն անհարթ. մինչդեռ գաղղիական Թարգմանութիւնն, պահելով հանդերձ հաւատարմութիւնն՝ կոկեր է և վայելուչ ձև տուեր է իւր աշխատութեան։

Այս տարբերութիւնն ընդ մէջ երկուց Թարգմանութեանց, անտի յառաջ կու գայ, որ մինն արեւելցի է և արեւելեան պատմութեամբ մը դարձնելով իւր ազգային լեզուին, օտար ձեռով և օտար գերով չէր կարող ազնուացնել անհարթ և անհաշակ հնթաղորտածն, որ արեւելցիին բնական է և սիրելի՝ իւր մինչև անգամ ձանձորացող կրկնութիւններով։ Մինչդեռ արևմտցին սնած և մեծցած այլ գաղափարներով այլ զգացմունքներով, իւր քնքրութիւնն վիրաւորած կը համարէր եթէ արեւելցի շատ բնական, այո՛ երբեմն ցամաք և անմալկ բացատրութիւններն ընդունէր իւր զարգացեալ միջնորոտին մէջ. որով հարկ համարեր է գեղջկական տարազէն մերկացունել, բարակաման ասուի հագցնել և բարակ շղարշով մը քօղաւորել։ Վ. Դովէնի գրութենէն ուրոշ չի մակաբերուի թէ ուստի՞ ծագումն առած է կամ աւելի լաւ քնն ճանապարհով և երբ արեւելէն մուտ գտեր է Եւրոպայ յիշեալ եօթն իմաստնոց պատմութիւնն։

Եւրոպայի մէջ առաջին հեղինակն կը հանդիսանայ մի գերմանացի շուրջ 1830ին. որով կը հետևի որ լատինի և գաղղիական թարգմանութիւնը դուստր են գերմանականին Սալայն հեւտադրական էր գիտնալ թէ գերմանացին ինչ աղբիւրն օգտուեր էր Պաճ մը ընդգնեւելով որ առաւաւոր Վէպս, Գանդէսի ապերուռ վրայ ծնունդ առեր է հնդկի իմաստասիրի մը գանկէն, սակայն ինչ տարերքներէ անցեր է մինչև յուրեղատանտրող գայուս Գերմանիոյ մէջ երևակաւ խնչպէս մասնականս յարգելի թարգմանիչն և երբեմութիւն գրողն կ'ափոստան ժամանակի սղութիւնն և միջոցներու պակասութիւնն՝ անհրազոյնս մղելու իրենց հետազոտութիւնքն, այսպէս և մեր ժամանակն և տկար ոյժերն չեն նեւեր. երկար զբաղիլ առաջարկեալ նիւթովս, գահացուցիչ տեղեկութիւններ հաւաքելու, ստուգելու մի կարծիք զոր թէլութեամբ միայն կ'առաւ. չարկենք ընթերցասիրաց:

Թէ և արեւելեան ծագումն և տիպարն կը կրէ վէպիկս ներկայ կերպարանքի տակ, սակայն թուի բաւական կերպարանափոխ եղած է Ասիայէն Եւրոպայ փոխադրուած պահուսն. և ճապարհորդութիւնն մէկ անգամէն կատարուած չէ անշուշտ: Երկու հոսանք կարող են նպաստած ըլլալ Վէպերու տարածման գէպի արևմուտք: Առաջին, եղած են քրիստոնէութեան տարածողներն Պարսից և Հնդկաց մէջ, սկսեալ նախկին դարերէն. քրիստոնէայ ասորիք ունին նախապատմութիւնն: Անոնք արդէն չորրորդ դարուն բարձրագոյն առաքելութիւններ հաստատել էին իրենց ճանապարհի վրայ մինչև Հնդկաստան: Սորա ևս իբր արևելցի և սիրահար խորհրդական պատմութիւններու, որոնց նպատակն էր բարոյական օրինակներով խրատել իրենց հետևողները, փոխ առին Պարսիկներէն և քրիստոնէական գաղափարներով գունատրելով հանձնի և ընդունելի դարձուցին իրենց լսող հասարակութեան: Արևելքի բարեպաշտական անվաւեր գրուածոց շարքին մէջ, առանց դժուարութեան ընտելացած է անշուշտ և այս Վէպը՝ Արևելք այցելող և ուստաւոր բարեպաշտներու, օրորոք օգտակար դուտած են ծանօթացնել զայն իրենց արևմտիոյ եղբարց: Ի պատմութենէ յայտնի է Եւրոպայէն և մասնաւոր Գերմանիայէն գէպ ի Ս. Երկիրը դիմող գունդագունդ ուխտաւորաց կարաւաններն, մինչև որ չալորեցին խաչակրաց արշաւանքներն և լատին թագաւորութեան հաստատութիւնն և տիրապետութիւնն Ս. Երկրի և Ասորիքի վրայ: Ուրեմն մեզ հասանական թուի թէ մի գերմանացի կարողացեր է օգտուիլ շփուելով տեղացիներու հետ, որոնք երկար դարեր ախորժով լսեր և պահէր են իշխելով վիպասանութիւնն իրենց միտ աւանդութեանց հետ: Ասով կարելի է մեկնել թի դարուն Գերմանիայում առաջին հրատարակութիւնն ժողովրդական բարբառով:

Երկրորդ հոսանքն թերևս վերագրելի է եւրոպական Միսսիոնարներուն որոնք վաճառական ձևի տակ հոգիներ շահելու համար մինչև Ասիոյ խորերն թափառեցան: Աւելի շուտ յերթապայումս Սպանիա հիւրընկալուած է, ուսկից անցեր է ի Գերմանիա: Աստիճիկ տան հարբստութեան ժամանակ անցած գէպերուն հետ նմանութիւն մը գտնալով, կամ նմանեցնելով, արեւելեան առասպալներն իրականութեան կերպարանք կ'առնուն, բայց միշտ առակաւոր քողի տակ ժԱ դարուն Սանդէսի և իւր ֆերդինանդ որդւոյ արքունեաց ստուերապատկերի ցուցադրութիւն մ'է վարպետորէն. Հռոմ իմաստութեան կեդրոն համարուած է միշտ, ուստի եօթն իմաստունը հռոմէականացի պիտի լինէին անպատեհ և ոչ թէ տոկոսական մահկանացուներ, ապա թէ ոչ տարակոյսի տակ կ'իյնար անոնց սովորեցուցած իմաստութիւնն: Լատին հեղինակն յիշած անուններու սիրահար մ'եղած է, և քիչ մ'ալ միջնադարեան բարեպաշտներէն՝ որոնք մի քանի հեթանոս գէպերու վրայ քրիստոնէական առաքելութիւններ նշմարելով կամ հաստատեցող շարքին մէջ գրին, կամ դժոխքին դռնէն անցուցին անոնց արքայութիւն առաջնորդելու: Հոս Պոտրիանոս, Պոտրիոս Պիղատոսն և յիշեցնէ, որպէս թէ յոյժ իմաստուն եղած է և... քրիստոնէայ մեղեր է: Գիտելիքիստիսի բիրտ տիպարն, հեղուկ մանկան վրայ դրոյմիք են: Միւս տեղ բորոտութեան պատմութիւն մը կը յիշուի և տղայաց արեւմտ սքեւուում, որ կը յիշեցնէ Սպանացիանոսի բողոքական կերպարանքն ասորական աղբիւրներէ բխած: Սակայն այս տարբերութեամբ որ իստատեղիանոս ի զուժ շարժելով աղիողորմ արտասուքներէ մայրերու մանուկներուն, կը հրաժարի մորթոստեղ մանկուն, զի գեւ այն հաւաքը չունի թէ Աստուած գմեռեալս կը յարուցանէ. բայց քրիստոնէայ գրին անխողով խղով խողխողել կու տայ տղաքը, վասն զի միջնադարեան (ժԱ-ժԳ) հաւատքն ապահով է որ մեծ որբի մը միջնորդութեամբ Հերովդէսէն կոտորուած անմեղ մանկունը ալ մի ակնխարթի մէջ յարութիւն առնել տայ և յանձնէ իրենց մարց: Արևելցին այդքան զիւրութեամբ կը խղճէ ստիպել երկնային զօրութիւններն հրաշագործելու: Արեւելեան աղբիւրն չէ բխած նաև ինիֆուսմիսով բռնուած կնոջ սիրահարութիւնն քահանայի հետ, յորմէ խելացիութեամբ կը քցէ ծերունի մայրն. թիրև կարենանք ըսել որ սպանիական բարբերէն սպրդէր է, իբր իմաստուն ազգայնութիւն մը անկեալ բարբերու: Այս և ասոնց նման պատմական կնիքներ արելի կը հակեն գմիտառաջնութիւնն ընծայելու լատին բնագիր մը խմբագրութեան ժԱ-ժԳ դարուն Սպանիայում արաբական Հէյնարներէն ներշնչուած, քան զժԳ գերմաներէն խմբագրութիւնն:

ՄԱՐԿԻ ԴԵՐԱՅԱՅ